

Inž. Ivo Gjerek,
»Podravka« — Koprivnica

JAGODA NA TRŽIŠTU I U INDUSTRIJSKOJ PRERADI UZGOJ I PRERADA

UVOD

Jagoda je veoma cijenjena kao stolno voće, a pogodna je i za industrijsku preradu. Sazrijeva rano kada na tržištu nema još drugog voća. Spada u najplemenitiju vrstu voća. Odlikuje se prijatnim okusom i aromom. Ima dobar plasman na domaćem i stranom tržištu.

Jagoda je višegodišnja zeljasta biljka koja daje odlične prinose već u drugoj godini nakon sadnje. Lako i brzo se razmnaža vriježama (živići). Dosta je rasprostranjena u zapadnoj Evropi, SSSR-u, SAD i u drugim zemljama. Uspijeva na prikladnim tlima i na velikim nadmorskim visinama. Otporna je na niske temperature. Nema mnogo bolesti i štetnika. Daje dobre prinose koji se kreću od 8 do 10.000 kg na ha (uz posebnu njegu i znatno veće prinose).

Za uzgoj jagoda povoljni su gotovo svi dijelovi naše zemlje. I pored svih povoljnih ekoloških uvjeta, jagoda je u Jugoslaviji slabo zastupljena. Malo više ju uzgajaju u okolici Smedereva i Grocke, te oko ostalih većih gradova, zato što je tu osigurano tržište koje proizvođača stimulira za uzgoj jagoda.

Razvojem prehrambene industrije porastao je interes za uzgoj jagoda. Danas od jagoda proizvodimo sokove, slatko, džemove, smrjavamo ih, proizvodimo kompote u kućanstvu i u tvornicama, a raste i potrošnja u svježem stanju. Trgovina sve više pokazuje interes za svježije plodove, polupreradevine i gotove proizvode od jagoda.

Sadašnja proizvodnja ne može zadovoljiti potrebe domaćeg i stranog tržišta. Računa se da pod jagodama ima ukupno 4000 do 5000 ha. Od toga su 20% tek presađeni nasadi, ili pred iskrčenjem starih nasada. Zbog male proizvodnje i povećanih mogućnosti plasmata, cijene jagoda su prilično visoke. To donekle stimulatивно djeluje na proizvodnju kod uzgajivača.

Daljnji uzgoj jagoda treba propagirati, posebno među individualnim proizvođačima, koji na manjim površinama (do 0,5 ha) mogu lako savladati tehnologiju uzgoja i naći svoje računice u nuzzaradi, na iskorištavanju slobodne radne snage u kućanstvima. Uzgoj jagoda je na velikim plantažama moguć i tehnologija je usvojena. Međutim, uzgoj ne bi trebalo preporučivati pod svaku cijenu zbog velike upotrebe ručne radne snage, koje ima sve manje, a znatno opterećuje troškove proizvodnje. Zato se uzgoj jagoda preporučuje u kooperaciji s individualnim proizvođačima kao što je npr. uzgoj sitnog voća, maline, crnog ribiza, ogrozda, crvenog ribiza i kupine.

UZGOJ JAGODA

Naša zemlja nema nekih velikih tradicija u proizvodnji i potrošnji jagoda, pa je potrebno propagirati uzgoj ove rentabilne kulture. Jagoda je tipična kultura koja traži najbolju agrotehniku uzgoja, berbe, transporta, prerade i čuvanja. Crvene jagode spadaju u najvrednije voće. Osim prijatnog i

osvježavajućeg okusa, odlikuje se po količini vitamina, velikoj količini mineralnih tvari, šećera i kiselina koje su potrebne za razvoj čovječjeg organizma. Kemijske analize pokazuju da različite sorte jagoda imaju svoje posebne specifičnosti. Tako npr. sorta REGINA ima 100 mg C vitamina, a to je količina koja se približava količini vitamina kod nekih sorata crnog ribiza.

Za uspjeh i rentabilnost proizvodnje jagoda, pored povoljnih ekoloških uvjeta, odlučuju i slijedeći činioci: količina rodnosti, način potrošnje, raspoloživa radna snaga, mogućnost prodaje i organizacija prevoza.

VRIJEME I NAČIN SADNJE

Jagode možemo saditi u proljeće i u jesen (VIII — IX). Proljetnu sadnju možemo iznimno primjenjivati u sjevernim predjelima, gdje u toku zime ne padne dovoljno snijega, a zime su oštre te prijeti opasnost da mlade biljčice, koje se nakon jesenske sadnje ne uspiju dovoljno razviti, pozebu. U takvim prilikama i predjelima mlade biljčice posađene u jesen stradaju od golomrazice.

Sl. 1 — »Podravka« — Koprivnica. Jagoda kao međukultura u kombinaciji s višnjom i malinom. Jagode sorte Macherauch frühernte

Proljetna sadnja ima više nedostataka u odnosu na jesensku. Rasadni materijal je teško očuvati preko zime, u istoj godini vriježe ne donose rod. Ako bi i dalje cvjetale, plod bi trebali uništiti, kako bi stabljike više porasle, jer bi se u protivnom suviše iscrple. Osim toga, dogodi se da u našim južnim predjelima proljetna sadnja ne uspije zato što neposredno nakon sadnje nastupi suša. U jesen ima znatno više oborina, a temperature su niže, pa je isparavanje vlage iz tla manje. Stoga najčešće nema opasnosti od ugibanja sadnica nakon sadnje, ukoliko se ne presađuju rano u VIII mjesecu, kada je u kontinentalnom dijelu zemlje obično suho vrijeme. Sadnice jagoda posađene

u jesen ne uspiju se dosta razviti, ali zato razvijaju dobar korijen koji biljci omogućava da u proljeće dobije iz zemlje dovoljno vode i hrane. Dobro ukorijenjene sadnice nakon jesenske sadnje izazivaju bujan rast, dobro zame-tanje cvjetnih pupova i obilnu rodnost. Radi toga se jesenskom sadnjom u slijedećoj godini postiže rodnost koja često iznosi i 10.000 kg/ha. Ne smijemo dozvoliti da nam jagode u prvoj godini prerode, jer se to štetno odražava na njihov ukupni rast i razvoj, a time i na rentabilnost uzgoja u kasnijim godinama. Treba u pravilu uzimati prvorazredne sadnice, tj. dobro ožiljene vrije-že. Izboru sadnica je potrebno posvetiti veliku pažnju.

Razmak sadnje u pravilu se prilagođava načinu obrade i bujnosti sorte. Jagode se mogu uzgajati kao monokultura na jednoj površini, ili kao među-kultura u raznim kombinacijama i asocijacijama. O tome ovisi i razmak sad-nje. Ako se jagode sade u vrtu, i sve poslove namjeravamo obavljati ručno, tada se uzima znatno manji razmak. Najčešći je razmak redova 40 cm, a unutar reda 20 cm. Slijedeće godine, ukoliko su jagode prebujne, treba odstraniti svaki drugi red. Osim navedenog razmaka sadnje dosta često se primjenjuje razmak 80 cm između redova, a 20 do 30 cm unutar reda, i to na većim površinama. Za plantažne nasade uzima se obično razmak redova 100 cm između redova i 25 cm unutar reda gdje na hektar treba 40.000 sadnica.

Poznat je i način sadnje u tzv. trake, kod kojega se dva reda posade na razmak 40 cm red od reda, a unutar reda 25 cm, zatim se posadi jedan red na 80 do 100 cm. Ima raznih kombinacija, a svi ovi načini sadnje na veće raz-make omogućavaju primjenu mehanizacije na poslovima u nasadu jagoda.

Nasade jagoda koristimo dvije do tri godine zato što se, zbog gaženja kod berbe i zakorovljenosti nasada, te sniženih prinosa, ne isplati dalje držati na-sad. Tamo gdje je uzgoj intenzivan i na malim površinama, najbolje je jagode koristiti jednu godinu. U takvom nasadu se postiže maksimalna rodnost, od-lična kvaliteta plodova, a troškovi su mali, zbog smanjenog napada bolesti i štetnika i male zakorovljenosti tla.

GNOJENJE I AGROTEHNIKA UZGOJA

Jagoda traži najbolju agrotehniku i primjerno gnojenje. Dakle, jagoda je kultura s velikim zahtjevima. Voli bogato i svježije tlo s velikim postotkom zrelog humusa. Zato joj najbolje odgovaraju vrtna tla na kojima još nije bila sadena. Međutim, jagoda se uspješno uzgaja i na njivama. Kao pretkultura u Americi i Evropi prakticira se okopavina, iza koje se sade jagode. Dobro gno-jeno krumpirište kao pretkultura može se u svakom slučaju preporučiti. Evo jednog primjera iz Francuske. Prve godine se sade dinje (bostan) uz gnojidbu stajskim i umjetnim gnojivima. Druge godine se sade rajčice (paradajz) uz istu gnojidbu. Treće godine se sadi krumpir, koji se vadi u srpnju (VII). Iza njega se priređuje tlo, a jagode se sade u kolovozu (VIII). Iste godine u je-sen jagode se gnoje sa 600 kg/ha nitrofoskala. U proljeće, tj. početkom ožuj-ka (III), jagode se ponovo gnoje sa 400 kg/ha nitrofoskala, a nakon cvatnje upotrebi se isto tolika količina nitrofoskala. Takve nasade koristimo obično jednu godinu. U Americi se, zbog nestašice stajskog gnoja, tlo za sadnju jago-da znatno obogati kombinacijama zelene gnojidbe, kako bi se stvorilo što više humusa. Ratarske kulture koje prethode jagodi gnojimo kombiniranim gno-

jivima NPK u omjeru 5:10. Ovako priređeno tlo, na kome su prethodno bile tri zelene gnojidbe, idealan su supstrat za uzgoj jagoda. Osim toga, tlo je bez koroza što olakšava kasniju obradu i zaštitu.

Pripremi tla za sadnju, izboru pretkulture i gnojidbi moramo svakako posvetiti posebnu pažnju, ako želimo postići puni uspjeh. U onim slučajevima gdje priprema tla nije tekla ovako kako je opisano, i gdje je stajski gnoj zaoran prije sadnje, preporučujemo slijedeće količine mineralnih gnojiva na hektar površine: 400 kg Thomasove drozge ili 300 kg superfosfata, 400 kg kalijeva sulfata, 300 kg kalkamona. Polovinu tih gnojiva treba dodati nakon završene berbe (VIII) početkom kolovoza, 25% u veljači (II) i 25% nakon cvatnje jagoda.

Od ostalih radova spominje se redovno okapanje, zaštita i nastiranje, gdje za to postoje objektivne mogućnosti. Nastiranje se primjenjuje pred zriobu, kako bi se plodovi jagoda zaštitili od nečistoće i truleži. Za nastir pod jagode upotrebljavamo razni materijal.

BERBA I PAKOVANJE

Kako je u pitanju berba nježnog voća — s obzirom na konzistenciju mesa, fizičku strukturu plodova uopće, te svojstvo da se lako kvari — potrebno je posebno paziti na slijedeće:

Treba odabrati povoljno vrijeme berbe. Kako većina sorata postepeno dozrijeva, postepeno se beru najzreliji plodovi. Oni ne smiju dočekati berbu u prezrelom stanju. Plodove treba brati zajedno sa čaškom i kratkom peteljkom ukoliko su namijenjeni tržištu i potrošnji u svježem stanju, a plod bez peteljke i čaške upotrebljavamo u industriji.

Za vrijeme berbe potrebno je plodove sortirati po veličini i stupnju zrelosti, kako bismo izbjegli naknadno prebiranje i presipavanje. U posebne košare ili sandučiće beremo oštećene, prljave i nagnjile plodove. Berbu treba obavljati po suhom vremenu, a za vrijeme kiše ili rose svakako treba prekinuti branje. Plodove za tržište beremo u košarice ili u sanduke sadržaja 1 do 3 kilograma. Za izvoz važi poseban režim pakovanja. Plodove za preradu beremo bez peteljke i čaške. Jagode za džemove odmah pulpiramo uz dodatak Ca — metabisulfita. Ostale plodove za preradu u sokove, slatko, kompote, solid-pack i druge proizvode, potrebno je ostaviti kraće vrijeme na hladnom mjestu. Najprikladnija je hladnjača s temperaturom od 0°C, gdje su plodovi na temperaturi od oko 2°C uskladišteni, odakle ih transportiramo na preradu ili prodaju.

NEKE BOLESTI I ŠTETNICI NA JAGODAMA I SUZBIJANJE

Od bolesti ćemo spomenuti najvažnije, a isto tako ćemo ukratko opisati neke štetnike, te dati osnovne preporuke zaštite.

Siva pjegavost lišća je bolest koju je lako prepoznati po okruglim i bjeličastim pjegama na listu. Pjege su obrubljene crvenkastom bojom. U vlažnijim godinama ova je bolest jače izražena. Posljedica sive pjegavosti jest sušenje i opadanje lišća.

Slična sivoj pjegavosti jest **crvena pjegavost lišća**. Razlikuje se od prije spomenute bolesti po tome što je čitava pjega oboljelog tkiva crvenkaste boje. Oboljelo lišće se suši i ugiba.

Pepelnicu prepoznamo po pepeljastoj navlaci na donjoj strani lista, a kao popratna pojava karakteristično je i uvijanje lišća. Pepelnica može zahvatiti cvijet i plod koji izgleda kao da je posut brašnom.

Siva trulež plodova ili botritis napada sve nadzemne dijelove, ali ipak najčešće nanosi štetu plodovima u vidu tamnih pjega prekrivenih sivom navlakom, poslije čega slijedi propadanje plodova.

Od štetnika je poznat **cvjetojed jagoda**. To je kukac čija ženka polaže jaja u cvijet pupoljka, zatim nagriza peteljku pupoljka, koja se kao uvela prelomi.

Jagodin surlaš nagriza peteljke lišća i cvjetnih pupoljaka u koje polaže jaja. Kod masovnih pojava štete su velike.

Jagodina pipa je crne boje. Njene larve izgrizaju korijen i na taj način nanose štetu kulturi jagoda.

ZAŠTITA

Kao prvu mjeru zaštite preporučamo prskanje prije cvatnje. Tako otklanjamo štete i suzbijamo jagodnog cvjetojeda i surlaša. Ovo prskanje provodimo jedan do dva puta, i to prije otvaranja cvjetnih pupoljaka. Od preparata preporučujemo 0,15% otopinu diazinona 20. Drugo prskanje provodimo u vrijeme cvatnje. Namijenjeno je suzbijanje truleži ili botritisa. Za prskanje preporučujemo upotrebu preparata na bazi kaptana, cineba ili TMTD-a. Prskanje provodimo čim se pojave prvi cvjetovi.

Prskanje poslije cvatnje provodimo protiv truleži plodova. Ono se izvodi 10 dana poslije cvatnje. Upotrebljavamo spomenute preparate uobičajene koncentracije. Ako se pojavi pepelnica, dodajemo i preparat KARATHAN EC, ili neki drugi na bazi sumpora uz obavezan dodatak sandovita.

Poslije berbe jagoda obično provodimo prskanje protiv pjegavosti lišća, kako bi dobili što otpornije i zdravije biljke.

POZNATE SORTE I NJIHOVE KARAKTERISTIKE

Sortiment jagoda je u svjetskoj proizvodnji vrlo širok. Uzgaja se mnogo sorata. Naučni instituti odgajaju, selekcioniraju i stvaraju nove sorte. Praksa uzgaja najprikladnije za potrošače, tj. za prodaju u svježem stanju i za industrijsku preradu. Jagode su prvo voće poslije trešanja koje možemo uspješno plasirati i na domaćem i na stranom tržištu. Zato je izbor sorte vrlo važan. Od sorata za preradu i potrošnju u svježem stanju preporučujemo ove sorte:

Regina je jedna od najboljih sorata. Prvi plodovi su relativno krupni, tupo stožastog oblika a intenzivno su crvene boje. Plodovi su vrlo kvalitetni, prijatnog, slatkasto-kiselog i osvježavajućeg okusa. Podesna je za uzgoj u našim južnim krajevima.

Macherauch frühernte ima srednje krupne plodove intenzivno crvene boje. Kiselkastog je okusa s izrazitom aromom šumske jagode. Sorta je veoma rodna. Dozrijeva potkraj mjeseca maja. Pogodna je i za sušnije uvjete rasta. Ušla je u proizvodnju u posljednjih petnaestak godina kao nova sorta.

Senga-Senganu ubrajamo među najraširenije sorte jagoda u Evropi. Dozrijeva 8 dana poslije Macherauch frühernte, pa i nju možemo ubrojiti među

ranije sorte. Raste vrlo bujno. Plodovi su joj srednje krupni, srcastog oblika, izvanredno prijatnog slatko-kiselog okusa i aromatični, tamnocrvene boje, a meso je također crveno i kompaktno. Posebna odlika ove jagode je velika rodnošć, čvrsti plodovi i lak transport, te velika tehnološka upotrebljivost u industriji i domaćinstvu. Osim toga, prikladna je za čuvanje u hladnjačama. U našim prilikama zasluđuje naročitu preporuku za širenje i uzgoj.

Madam Moutot je kod nas najraširenija sorta. Dozrijeva polovicom lipnja (VI). Ima krupne, najčešće nepravilne plodove, koji su slabo obojeni. Bujno raste i ima krupno lišće. Podliježe napadu monilije. Nije za preradu i čuvanje u hladnjačama. Radi krupnoće plodova atraktivna je za prodaju u svježem stanju. Meso u plodovima je rahlo i šupljikavo. Ne odlikuje se posebno dobrom kvalitetom. To je sorta podesna za uzgoj u kućnim vrtovima, za konzumaciju u svježem stanju.

Talisman sazrijeva sredinom juna (VI). Plod je srednje krupan i lijepe crvene boje. Meso je ružičasto i dosta čvrsto. Odlikuje se osrednjom rodnošći. Rast je također srednje bujan. Ova sorta je podesna za izradu slatkog, kompota i sokova.

Sparkle je sorta američkog porijekla. Dozrijeva početkom jula (VII). Plod je sitan do srednje krupan, tamnocrvene boje. Meso je čvrsto, tamnocrvene boje. Sok je svijetlocrvene boje. Dovoljno je bujna i ima srednju rodnošć.

Kod uzgajaa jagoda u našoj zemlji susrećemo još rasprostranjenije sorte, kao npr.: Surecrop, Armore, Georg Soltwedel, Souvenir de Charles, Mize Schindler, Catskill, Lakstonobl, Afrika, Kapica, Howard 17 itd.

PRERADA JAGODA U INDUSTRIJI

Jagoda je pogodna i za industrijsku preradu. Odavno se mnogo cijeni šumska jagoda. Prerađivači u industriji su upravo oni koji sada najviše uvjetuju širenje jagoda. Oni određuju i sorte pogodne za preradu i smrzavanje. Jagode prerađujemo na više načina.

SMRZAVANJE JAGODA

Da se upotreba jagoda omogući preko cijele godine, pored starog načina konzerviranja toplinom, sada se sve više širi smrzavanje jagoda. Smrzavanjem se u plodovima očuva boja, okus, aroma, a očuvaju se i vitamini. Tim problemom se bave hladnjače, tržnice na veliko i tvornice sokova. Sada se kod nas i na domaćem tržištu sve više traže smrznute jagode, a potražuje ih i vanjsko tržište (izvoz).

Jagode namijenjene smrzavanju moraju imati ujednačenu zrelost, čvrstu konzistenciju, karakterističnu boju i približno jednaku veličinu. Za smrzavanje su podesne sorte: Senga-Sengana, Regina, Macherauch frühernte, Afrika i Šarples. U nedostatku boljih sirovina neki smrzavaju i sortu Madam Moutot. Jagode se smrzavaju u rinfuza stanju same ili uz dodatak šećera i šećernog sirupa.

Plodove namijenjene smrzavanju beremo bez peteljke i čaške, dopremamo ih u pogone i potapamo u bazen s vodom za pranje jagoda. Nakon grubog pranja u bazenu, izvodimo ih na traku i peremo pod tuševima (mlazevima) u tankom sloju. Nakon finog pranja i inspekcije na traci, gdje odstranimo natučene, trule i oštećene plodove, dijelove peteljki, čaške, lišća i druga

onečišćenja, jagode stavljamo u metalne perforirane plehove, gdje vršimo ocjeđivanje. Zatim ih nosimo u tunele za duboko smrzavanje ili stavljamo u platin-frizere. Tu se hlade i kada se u sredini ploda smanji temperatura na -18 do -19°C smrzavanje je završeno. Nakon toga plodove vadimo s plehova i pakujemo u kartonske kutije od 5, 10, 15 i 20 kilograma. Kutije su obložene folijom. Smrznute jagode možemo pakovati i u papirnate vreće u kojima je umetnuta polietilenska vreća. U takve vreće pakujemo obično 30 kilograma jagoda. Tako spakovanu robu čuvamo u komorama na temperaturi od -20 do -23°C . Kod smrzavanja za konzumna pakovanja jagodama dodajemo šećer ili sirup, smrzavamo ih u platin-frizerima i čuvamo u hladnjačama do prodaje.

SOKOVI OD JAGODA

Sve više se traži dobar sok od jagode. Izrađujemo kašaste i bistre sokove. Tehnologija proizvodnje soka počinje dovozom svježih sirovine (ili smrznute) pranjem, muljanjem, pasiranjem, deaeracijom, korekcijom, punjenjem, pasterizacijom i na kraju etiketiranjem. Sokovi jagoda moraju imati lijepu boju i dobru aromu.

Naša iskustva u proizvodnji sokova od jagoda su skromna. U zapadnim zemljama su, pored proizvodnje kašastog soka jagode, usvojeni i tehnološki postupci za dobivanje kvalitetnog pasteriziranog i koncentriranog soka od jagoda. Mnogi stručnjaci sa zapada predviđaju veliku budućnost upravo koncentriranog soka od jagoda, jer se tako iskorištavaju one količine jagoda koje nisu prikladne za drugu preradu.

Kompot od jagoda je vrlo ukusan i aromatičan. Plodovi moraju biti ujednačeni po veličini i podjednako zreli. Ne smiju biti raskošeni. Kod proizvodnje kompota naročitu pažnju treba posvetiti sirovini i izboru sorte. Čaške i peteljke treba odstraniti s ploda. Postoje strojevi za takav rad. Kada se taj posao izvodi ručno, računamo da jedan radnik za 1 sat može očistiti od čaški i peteljki oko 10 kilograma srednje krupnih jagoda. Jagode u kompotu moraju očuvati boju, ne smiju biti smežurane ni plivati u otopini. Zato se kod pakovanja u staklenke gubi na privlačnosti. Mnogi, da bi to izbjegli, pakuju kompot u limenke. Ovaj artikal se uvelike proizvodi u istočnim zemljama, Bugarskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Poljskoj i u Sovjetskom Savezu.

Džem od jagoda dobivamo ukuhanjem svježih ili pulpiranih jagoda sa šećerom uz dodatak pektina. On ima karakterističan okus i aromu. Šumske jagode posebno cijenimo zbog fine arome. Džemovi su naš standardni artikal, uvelike ih proizvodimo i prodajemo.

Slatko od jagoda izrađujemo isključivo od svježih plodova, uz dodatak šećernog sirupa te vinske ili limunske kiseline. Malo se ovog artikla radi na industrijski način, više je to tradicija domaćinstva da u svojoj vlastitoj režiji sprema slatko.

Osim navedenih poznati su ovi proizvodi: solid pack-jagoda u limenka-ma A/10, ledena kaša od jagoda, jagode za kandiranje i pulpa jagoda, kao polupreradevina u bačvama od 200 litara, konzervirana dozvoljenim sredstvima.

ZAKLJUČAK

1. Jagoda postaje sve interesantnija voćna vrsta obzirom na proširenje njenog uzgoja, jer se javlja kao rano voće, koje se može dobro unovčiti u prodaji na domaćem tržištu i u izvozu, kao svježije voće, polupreradevina ili gotov proizvod.
2. Ekološki uvjeti rasta i vrlo širok asortiman postojećih sorti omogućavaju uzgoj jagoda u gotovo svim predjelima naše zemlje.
3. Posebno se preporuča uzgoj jagode u kooperaciji i na manjim površinama (oko 0,5 ha) radi upošljavanja viška radne snage u domaćinstvima, koja uzgojem jagoda mogu ostvariti lijepu dopunsku zaradu.
4. Razvoj domaće industrije i zahtjevi vanjskog tržišta sve više diktiraju određeni sortiment, kvalitetu proizvodnje i količinu roba, koju mi za sada ne možemo osigurati prema potražnji. To uvjetuje i vrlo povoljne cijene jagodama.
5. Inozemni turizam u našoj zemlji i mogućnosti izvoza nameću posebne obaveze za daljnje proširenje uzgoja jagoda na bazi određenog programa, koji je vezan kooperativnim odnosima proizvođača, trgovaca i prerađivača za duži period.
6. Jagoda je takva kultura gdje je poznata tehnologija uzgoja i prerade, a njen relativno kratki vijek trajanja omogućava proizvođačima da brzo isprave učinjene greške u proizvodnji.